

Presentació del II Seminari

Joan Martí i Castell

Director del Seminari

Hem de saber destriar adequadament els dos nivells en l'ús d'una llengua: l'escriptura i l'oralitat. Hi ha un fet evident: primer existeix la paraula; i encara un altre: el codi de l'oralitat té un funcionament específic ben distint del de l'escriptura: la pràctica de la doble articulació, de la combinació mental de fonemes per a formar mots, frases i oracions que de la profunditat passen a materialitzar-se superficialment a través d'unes regles de transformació; els fonemes esdevenen sons. El codi per a la grafia és una nova convenció que s'estableix a partir de la verbalització: res no hi ha preestablert que obligui a unes o altres lletres o signes gràfics per a la representació dels fonemes; els grafemes simbolitzen allò que hom diu o diria verbalment. Així, doncs, tant en el procés de la codificació com en el de la descodificació dels missatges, actuem a través de mecanismes intel·lectuals molt diferents, malgrat que estretament relacionats, quan es tracta d'oralitat de quan es tracta d'escriptura. Això es fa palès en el fet que hom pot saber parlar una llengua i no saber escriure-la, i mai a l'inrevés.

La història lingüística d'una comunitat no arriba a la culminació fins que no es penetra en el nivell escrit, el qual, per això, és condició indispensable perquè un idioma persisteixi sense fragmentacions que el desdibuixarien fins a fer-lo irrecognoscible, és a dir, inexistent. L'escriptura és fonamentalment el referent que preserva la unitat d'un idioma, que n'impedeix la dialectalització en solucions cada cop més diversificades diatòpicament, diastràticament i diafàsicament. N'és condició imprescindible, encara que no sigui suficient.

Totes les llengües tenen a bastament recursos per a expressar sense límits qualsevol informació. Altra cosa és que cada societat tingui unes necessitats particulars en aquest sentit, que fan que el desenvolupament de la llengua pròpia hi segueixi uns camins o uns altres, uns ritmes o uns altres: una llengua d'una tribu salvatge no

és més pobra que la d'una comunitat altament tecnificada, eminentment urbana, posem per cas. Simplement l'una i l'altra han de satisfer —i, col·lectivament, satisfan igualment— maneres de comunicar-se i tipus de missatges molt distanciats. Com també és una altra qüestió que un dels dos tipus de comunitat tingui un pes en la conducció del concert mundial incomparable al de l'altre; aquestes són realitats sociopolítiques, econòmiques, ètiques, etcètera, que condicionen els prejudicis respecte a les llengües pròpies de cada lloc, però que no n'afecten el sistema de funcionament ni les possibilitats objectives.

Tot això no obstant, el procés històric de les llengües passa generalment per les mateixes tres etapes principals: *a)* l'arcaica, en què hi és exclusiva l'oralitat i, doncs, hi destaca una dispersió considerable; *b)* aquella en què s'enforteix un sentiment de grup entre els parlants, que empeny a reconèixer-se conciutadans a partir del que parlen, i en què la llengua pot començar a plasmar-se en l'escriptura de textos rudimentaris, i *c)* aquella en què assoleix el seu zenit, que s'identifica en una producció escrita basada en un reconeixement de la unitat en la codificació per a l'oralitat i per a l'escriptura, i en què, a partir d'aquest fenomen, generalment la comunitat genera una producció lingüística d'alta volada intel·lectual, cultural, científica i artística.

Sovint, si una llengua no arriba fins a la tercera etapa, la seva desaparició està gairebé assegurada. Per això, si em permeten una referència històrica, podem dir que Ramon Llull fa la passa decisiva que dona certesa de continuïtat al català, en referma el futur, perquè es proposa, i se'n surt magníficament, d'usar-la per a la redacció d'obres de gran categoria en els camps a què he fet esment. No és que Llull, com algú dona mig a entendre, fos el primer d'haver escrit en català; ni tan solament el primer d'haver-lo emprat per a la redacció d'obres literàries: abans que els seus, hi ha una quantitat molt considerable de textos en la nostra llengua; el valor de Llull és haver-la feta apta per a l'expressió del pensament més abstracte i elevat a l'Europa medieval. Amb el Beat, tots els registres, dels més informals i descurats als més formals i elaborats poden recórrer al català.

Les llengües es consoliden quan no tenen límits especials per a poder explicar-ho tot, per a poder dir-ho tot, però quan, endemés, tot ho poden, també, escriure. La qual cosa no està en contradicció amb el fet que les llengües no estan mai acabades —no són mai perfectes—: generen nous recursos a partir dels que ja disposen, a mesura que les col·lectivitats tenen necessitat de dir i d'escriure conceptes nous i idees noves, d'acord amb els progressos de tota mena que s'hi produeixen, i no em refereixo estrictament a la neologia; determinats signes esdevenen obsolets i desapareixen o

resten solament com a testimoni històric; d'altres s'han de matisar en el seu contingut, perquè no s'ajusten adequadament a la realitat canviant, etcètera.

Aquestes condicions que afecten directament i exclusivament la consideració dels sistemes lingüístics com a tals no són, de cap manera, suficients. La continuïtat de la història lingüística de qualsevol territori va indefectiblement lligada al sentiment de comunitat compacta. En la mesura que hom se sent part d'un grup amb qui comparteix interessos, objectius, un sistema econòmic i laboral, unes normes morals i ètiques, un sentiment de justícia, etc., també sent, alhora, que empra, que ha d'emprar un mateix parlar —o essencialment un mateix parlar— com a instrument particular per a entendre's i com a suport vertebrador de la comunitat.

Hi ha una mena de retroalimentació de la consciència d'identitat de grup sòlid i de la solidesa en la unitat d'allò que parla aquest grup. Retroalimentació que actua també en el sentit invers i contrari, és a dir: amb la disgregació, amb la fragmentació d'un parlar es descompon el sentiment del grup de què es propi. O al revés: amb la fragmentació del sentiment d'un grup determinat, es desfà el parlar que tenia com a propi. És un universal del comportament humà que les persones tendeixen a ajuntar-se amb qui parla igual i a separar-se d'aquelles qui parlen diferentment. L'aplicació rau, més que en la materialitat del sistema lingüístic, en una relació llengua i cultura en què no és el cas que entrem.

Tornem, però, on ens interessa ara i aquí: assegurar que el nivell escrit, en tots els registres sense exclusió, és el del zenit d'una història lingüística no pot entrar en contradicció amb l'evidència que les persones sobretot parlem molt més que no pas escrivim. És a dir, l'escriptura, a la fi, constitueix un ús relativament excepcional.

Si l'oralitat és el recurs incomparablement més habitual en l'ús de les llengües, i en algunes és l'únic recurs possible, la normalitat o anormalitat lingüística es palesa, fonamentalment, en quant i com es parla. I, com a exemple, no cal que ens moguem de casa: nosaltres sabem bé que si el català és en perill de desaparició és degut, essencialment, a la qüestió complexa de l'ús oral, de la seva extensió social i de la seva qualitat.

L'amenaça més temible per al futur de la llengua és que no es parla prou; en canvi, jo diria que s'escriu força, si més no en el nivell literari. I com que no es parla prou, l'ús que se'n fa tendeix, inevitablement, a denigrar-se, a fer-se ferotgement interferit, excessivament interferit, a difuminar la identitat del català, cada cop més pervertida —fins i tot inconscientment— per part dels usuaris.

Ve a tomb que fem esment del fenomen anomenat «llatinització» del català. Ens hi podem referir des de perspectives diverses. Podem considerar, per exemple, que malgrat que avui tothom s'escolaritza obligatòriament i tothom aprèn la llengua ca-

talana, això és garantia de ben poca cosa en favor de l'idioma si, un cop se'n té una competència suficient, no esdevé el mitjà de comunicació social habitual de tota la comunitat on és propi. Des d'un altre punt de vista, si admetem que els parlants separen gairebé irreconciliablement els coneixements i la seva aplicació en el parlar com a dos mons distints, fins al punt que la capacitat d'enraonar bé resta inoperant, perquè es tendeix amb convicció a l'ús interferit, el resultat és l'enfortiment d'una llengua difusa que sovint no es pot ni denominar «mal català», perquè senzillament no és català. Encara és possible almenys una altra reflexió: que l'escolarització asseguri la competència escrita de la llengua no té cap utilitat ni una si en la vida quotidiana no es parla sistemàticament, per molt important que sigui socialment, culturalment, antropològicament l'alfabetització i per molt simbòlica que sigui la capacitat de l'escriptura en l'evolució d'una comunitat.

Si se'm permet de fraccionar la realitat de manera que no em convenç ni a mi mateix, però que il·lustra molt clarament la idea nuclear de la meua exposició, remarcaré que quan un col·lectiu sap escriure una llengua que, emperò, no usa oralment, la mata, la converteix en llengua morta; en canvi, si tothom parla una llengua, aquesta és indiscutiblement viva, encara que ningú no l'escrigui (pensem, per exemple, en l'analfabetisme sobretot rural de persones, tanmateix, monolingües). Sóc conscient que aquest plantejament falseja la realitat, perquè la trosseja en aspectes que no es poden separar, però crec també que ajuda a entendre el que vull exposar. Saben vostès que el concepte llengua morta no és cap invenció meua: el llatí i el grec clàssic es qualifiquen així, i són llengües que es poden escriure i llegir, especialment per al desxiframent de documentació històrica, però que no s'usen en l'oralitat, si no és excepcionalment (actes religiosos o acadèmics); altrament, amb qui podria parlar llatí o grec clàssic la persona que en coneix les gramàtiques?

* * *

L'especial història sociolingüística del català ha conduït, entre d'altres, a dues conseqüències francament negatives: a una disparitat en la competència dels parlants, que no es dona en cap llengua que visqui una situació normal. Si bé és cert que el grau de coneixença d'un idioma no és mai idèntic entre dues persones, en les llengües sense conflictes especials la competència mitjana és acceptable; en el cas del català, no: hi ha uns contrastos profunds en els nivells de coneixement, segons les diverses característiques dels parlants; i no em refereixo a trets que normalment comporten distincions en l'ús (edat, sexe, condició social, etcètera), sinó a contextos sociolingüístics,

històrics. En suma, hi ha uns alts i baixos en la línia social de capacitat d'ús del català absolutament anòmals, els quals es reflecteixen en observacions que són inimaginables en qualsevol societat lingüísticament normal, del tipus: «Tu parles molt bé el català», «Que bé que parla el català!», etcètera. Fixem-nos-hi, aquesta mena d'afirmacions, en una altra comunitat es justifiquen per a referir-se, si de cas, al coneixement d'una llengua estrangera, no de la pròpia!

Segona conseqüència, ja assenyalada reiteradament per molts lingüistes: encara que totes les llengües mostren una distància en la formalitat entre l'escriptura i l'oralitat, la que presenta el català és perillosament exagerada; per la qual cosa s'esdevé allò que és insòlit en les llengües de vida normal: sovint ens sona estrany, artificios, poc natural sentir la lectura d'un guió d'una peça de teatre o d'una pel·lícula; dit altrament, no ens hi reconeixem prou lingüísticament. D'on deriva la idea molt estesa entre nosaltres que el català és un idioma particularment difícil i, pitjor encara, expressament difícil. Fins al punt que el problema no afecta solament el contrast entre oralitat i escriptura, sinó entre graus de formalitat tant en l'escrit com en el parlat: l'alta formalitat refreda el sentiment d'identitat.

En aquest sentit, la llengua catalana està desproveïda de nivells de transició no bruscos, suaument graduals, que vagin des de la més alta formalitat a la col·loquialitat; almenys de nivells que no creïn dubtes ni inseguretats sobre la seva bondat. Per dir-ho gràficament: és freqüent en català que es faci el salt d'una qualitat en l'ús molt alta a una de molt baixa, o viceversa. És la manca dels estàndards realment coneguts i compartits.

* * *

He pretès modestament d'abocar una sèrie de reflexions, si volen òbvies, però en qualsevol cas transcendents.

Que hàgim volgut organitzar un seminari dedicat a la qualitat de la llengua oral en els mitjans de comunicació respon a les inquietuds respecte a la subsistència digna de la llengua catalana. És molt més freqüent que hom es preocupi de la llengua escrita: la simbologia de l'escriptura ha pesat potser en excés, a partir també de la tasca de Pompeu Fabra, perquè justament a principi del segle passat no era tan preocupant ni sobretot tan complexa i incident l'oralitat; anguniava, en canvi, la impossibilitat de traslladar negre sobre blanc qualsevol classe de text a partir d'uns criteris argumentats, aprovats i assumits solidàriament.

Avui tenim una llengua literària prou consolidada, comparable a la de qualsevol altre idioma de cultura. Però no tenim, ni de bon tros, uns referents interioritzats

clars, genuïns, d'utilitat il·limitada per a l'ús oral. Ni per als mitjans de comunicació, on, en el millor dels casos, hi ha una assessoria lingüística que ha de batallar molt fatigosament perquè es parli realment català, des de la formalitat més rigorosa fins a la col·loquialitat més distesa, sense excloure'n la vulgaritat.

El gruix de les intervencions d'aquest seminari ens ha animat perquè són molt variades i s'ocupen justament dels aspectes a què m'he referit: l'oralitat dels informatius i dels programes, la dels doblatges, la de la publicitat, l'argot periodístic, la creativitat lingüística en l'oralitat, etcètera.

En suma, el nostre programa és símptoma que anem entenent què és allò que més urgeix per a la recuperació lingüística. Especialment en un àmbit tan decisiu per a l'adquisició de pautes d'ús, com ho és el dels mitjans de comunicació en la societat del coneixement i de la informació.

Agraixo sincerament el treball de coordinació dels senyors Oriol Camps i Josep M. Mestres, dos experts reconeguts en l'ús de la llengua, perquè no han volgut estalviar esforços per tal que en el seminari es plantegin qüestions essencials entorn de l'oralitat, que ho facin persones que s'hi enfronten professionalment i directament, i, en definitiva, que siguin útils per a tothom.

Moltes gràcies també als qui han acceptat la invitació de presentar-hi una ponència o d'intervenir en la taula rodona. I als qui s'hi han inscrit, que estic segur que contribuiran activament a fer-lo encara més profitós.